

УДК 369.3 (477)

Інна Серватинська

Inna Servatynska

НАПРЯМИ ПОЛІПШЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ НА ВИПАДОК БЕЗРОБІТТЯ В УКРАЇНІ

DIRECTIONS OF SOCIAL INSURANCE IMPROVEMENT ON UNEMPLOYMENT IN UKRAINE

У статті запропоновано перелік поглядів вітчизняних та зарубіжних вчених щодо економічних категорій: «соціальне страхування» та «безробіття». Подана загальна характеристика фінансового механізму соціального страхування в Україні, здійснений аналіз видатків Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття. В результаті дослідження виявлено основні проблеми та недоліки соціального страхування на випадок безробіття та на ринку праці. Запропоновано напрями поліпшення соціального страхування на випадок безробіття.

Ключові слова. Безробіття, єдиний соціальний внесок, зайнятість, загальнообов'язкове соціальне страхування на випадок безробіття, ринок праці, соціальне страхування.

The article reviews the list of scientific views on the economic categories of "social security" and "unemployment". The general description of the financial mechanism of social insurance in Ukraine and the analysis of expenditures by fund of obligatory state social insurance on unemployment are made. The study identified the main problems and shortcomings of social insurance on unemployment and on the labor market. Directions of social insurance improvement on unemployment are suggested.

Keywords. Unemployment, unified social tax, employment, obligatory insurance on unemployment, labor market, social insurance.

Постановка проблеми. Соціальне страхування є важливим елементом процесу економічного та соціального розвитку, ґрунтується на економічній діяльності суспільства, підвищує добробут країни та створює всі необхідні умови для соціального прогресу.

В умовах трансформаційної економіки України постає проблема безробіття, що безпосередньо пов'язана із ефективністю функціонування соціального страхування на випадок безробіття. Соціальне страхування покликане не тільки мінімізувати безробіття, але й захистити громадян від такого ризику. Страхування на випадок безробіття має низку недоліків, а саме: дефіцит фінансових ресурсів, відсутність альтернативних джерел фінансування та ефективного механізму перерозподілу коштів. Переважна більшість пасивних програм на ринку праці тільки поглиблює проблему, в результаті чого маємо високі показники молодіжного безробіття, низької кваліфікації кадрів, диспропорції між попитом та пропозицією робочої сили.

Саме тому, в умовах соціально-орієнтованої трансформаційної економіки, проблематика напрямів поліпшення соціального страхування на випадок безробіття в Україні набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх джерел досліджень і публікацій. Нині сформований науковий напрям, для якого характерне комплексне вивчення усього спектру питань організації, фінансування та управління системою соціального страхування населення в Україні та світі.

Розвиток теоретико-методологічних основ та недоліки практичних аспектів соціального страхування висвітлені в роботах зарубіжних та вітчизняних вчених : У. Беверіджа [1], О. фон Бісмарка [9], М. Вігдорчика [2], Н. Внукової [3], Е. Лібанової, В. Опаріна, С. Осадця [12], В. Роїка, С. Юрія.

Проблематика державного соціального страхування, у тому числі, функціонування фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, проблеми бідності, добробуту, зайнятості, безробіття, втрати працездатності, як соціальних явищ, досліджувалися вітчизняними та зарубіжними науковцями, зокрема: В. Бричем, О. Василюком, О. Грішнвою [4], Дж. Кейнсом [7], Т. Мальтусом [10], Ю. Пасічником, В. Плисою [15], та ін.

Незважаючи на велику кількість наукових праць, питання поліпшення соціального страхування на випадок безробіття залишаються актуальними та потребують подальших досліджень, зокрема:

- ефективність фінансового механізму соціального страхування (наповнення та перерозподіл коштів Фонду загальнообов'язкового соціального страхування на випадок безробіття);

- недоліки законодавства щодо чітко зазначених прав та обов'язків між усіма суб'єктами соціального страхування (відсутність прозорого розподілу фінансової відповідальності між державою, роботодавцями та профспілками);

- неефективність механізмів залучення до соціальної відповідальності бізнесу та інших суб'єктів ринкової економіки;

- низька якість надання соціальних послуг (ринок праці, освіта).

На основі вище згаданих проблем виникають негаразди часткової тінізації економіки, безробіття, високих ставок податків, не раціонального перерозподілу коштів, недостатньої ефективності функціонування Фонду загальнообов'язкового соціального страхування на випадок безробіття (далі Фонд ЗДСС ВБ) та напрямів його подальшого розвитку. Все це спричиняє втрату мотивації до праці і недостатній рівень охоплення населення системою соціального страхування.

Отже, наявність цих та інших недоліків системи зумовлює необхідність поглиблення наукових досліджень із врахуванням методологічних та практичних рекомендацій вітчизняних та зарубіжних науковців.

Постановка завдання. Метою статті є пропозиція конкретних напрямів поліпшення соціального страхування на випадок безробіття в Україні.

Досягнення поставленої мети є можливим через послідовне вирішення таких завдань:

- вивчення наукових підходів до трактування поняття «соціальне страхування» та «безробіття»;

- характеристики фінансового механізму соціального страхування в Україні;

- аналізу структури видатків Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття;

- виявленні та обґрунтуванні основних проблем та недоліків загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття та на ринку праці в Україні 2013 р.;

- пропозицій із поліпшення соціального страхування у разі безробіття.

Виклад основного матеріалу дослідження. З'ясуємо сутність таких економічних категорій: «соціальне страхування» та «безробіття».

За Беверіджем, соціальне страхування має будуватись на принципі національної солідарності та гарантованості мінімальних доходів для всіх верств населення, а також має «боротися» з убогістю та бідністю, а не лише підтримувати рівень життя працюючих (модель Бісмарка) [1, с. 338].

На думку Бісмарка, запровадження соціального страхування здійснюється в інтересах зміцнення держави та суспільного порядку. Має ґрунтуватися на принципах професійної солідарності та актуарної справедливості [9, с. 39].

Вітчизняні науковці по-різному трактують термін «соціальне страхування»:

Відомий вітчизняний фахівець у сфері соціального страхування початку ХХ ст. М. Вігдорчик визначає соціальне страхування як особливу форму організованої взаємодопомоги, при якій ризик відомого нещастя враховується заздалегідь, а пов'язані з цим ризиком матеріальні збитки розподіляються між усіма учасниками установи [2, с. 15]. Зокрема, І. Ярошенко зауважує, що соціальне страхування – це соціальна система, яка ставить за мету створення загальнонаціональної організації взаємодопомоги обов'язкового соціального характеру [17, с. 88].

Н. Внукова зазначає, що соціальне страхування – це сукупність усіх форм і видів страхування, які мають на меті забезпечення широких мас населення на випадок різних соціальних ризиків [3, с. 24]. С. Осадець вважає, що соціальне страхування – спосіб матеріального забезпечення громадян у разі безробіття, захворювання, нещасного випадку, а також у старості [12, с. 25].

Розгорнуте пояснення щодо соціального страхування забезпечує В.Плиса, на його думку, соціальне страхування – це найважливіший елемент державної соціальної політики у сфері

управління ризиками відтворення населення і виконує функції соціального захисту, забезпечення фінансування соціальної допомоги, регулювання доходів та рівня життя різних груп населення, попередження наслідків настання соціальних ризиків [15, с. 303].

Оскільки соціальне страхування покликане вирішувати проблеми безробіття, проаналізуємо зміст цього поняття з наукового погляду.

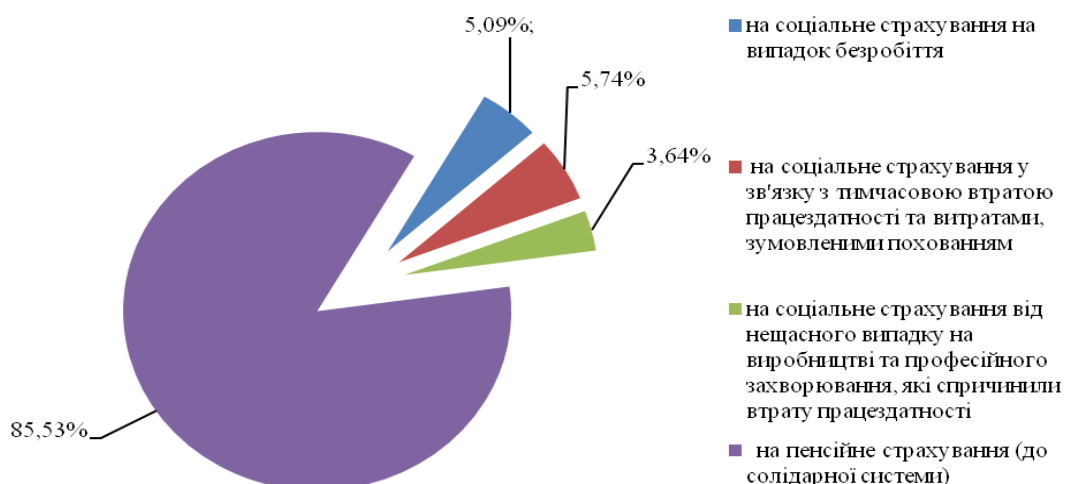
Отже, вітчизняний науковець О. Грішнова зазначає, що безробіття – це соціально–економічна ситуація в суспільстві за якої частина активних працездатних громадян не може знайти роботи, яку вони здатні виконувати, що зумовлена переважанням пропозиції праці над попитом на неї [4, с. 183].

На думку Дж. М. Кейнса, безробіття – соціально–економічне явище, виникає внаслідок деформації ринку праці, коли пропозиція робочої сили є меншою за попит на неї [7, с. 12]. Одну із спроб пояснити безробіття зробив англійський економіст Т. Мальтус, він пояснював його результатом дії природного закону народонаселення [10, с. 242].

Таким чином, враховуючи думки вчених, можна констатувати, що соціальне страхування повинно забезпечувати зберігання та поновлення працездатності активної частини населення, а також гарантувати матеріальне забезпечення громадян, які втратили працездатність.

Соціальне страхування є невід’ємною складовою соціально–орієнтованої трансформаційної економіки України. Соціальна складова є ключовим елементом державної політики. Так, у ст. 46 Конституції України визначено, що громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Це право гарантується загальнообов’язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення [8, с. 13].

Загальнообов’язкове державне соціальне страхування (далі ЗДСС) охоплює 99 % населення України. Сплата єдиного внеску на ЗДСС здійснюється внесенням відповідних сум єдиного внеску на рахунки органів доходів і зборів, які відкриті в центральному органі виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів [11]. При цьому страхові фонди є некомерційними самоврядними організаціями, кошти яких не містяться до складу Державного бюджету України. Розподіл сум єдиного соціального внеску (далі ЄСВ) між видами соціального страхування (для бюджетних установ, підприємств, установ та організацій, в яких працюють інваліди, для найманих працівників) здійснюється у пропорціях, що відображені на рис. 1 [5].

Рис. 1. Розподіл сум ЄСВ на основні види соціального страхування за 2013 рік

Сума ЄСВ розподіляється між фондами ЗДСС: 85,53 % – на пенсійне страхування; 5,09 % – соціальне страхування на випадок безробіття, 5,74 % – соціальне страхування у зв'язку

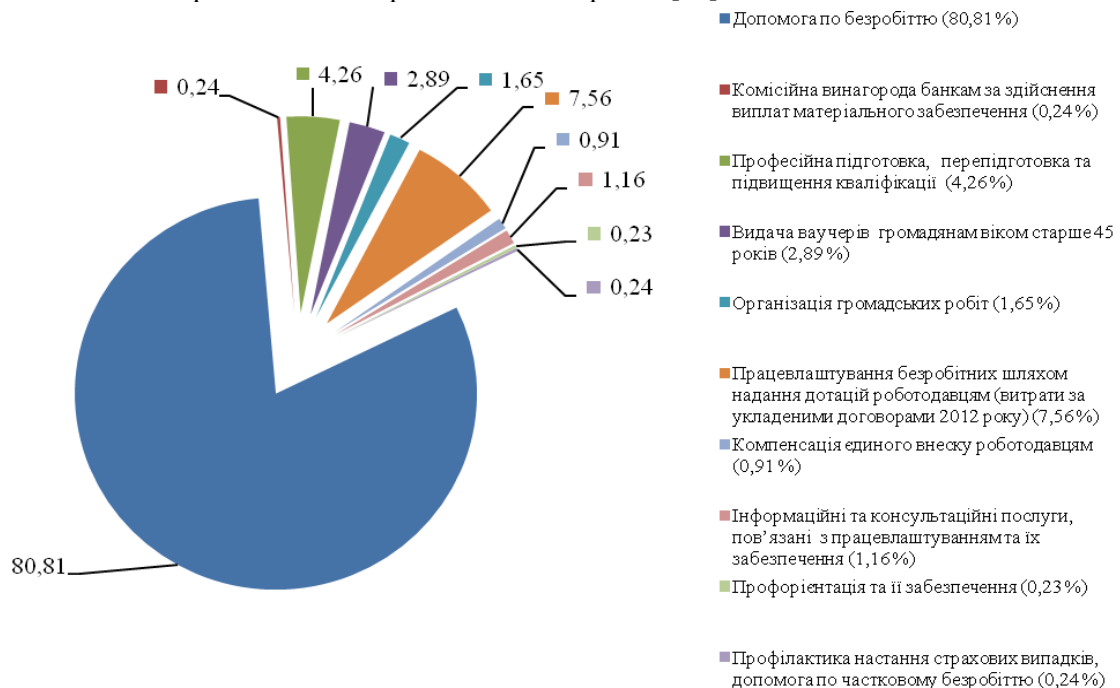
з тимчасовою втратою працездатності; 3,64 % – соціальне страхування від нещасних випадків на виробництві.

Вітчизняна система соціального страхування має низку недоліків, особливо це стосується соціального страхування на випадок безробіття.

Проаналізуємо фінансовий механізм Фонду ЗДСС ВБ [13]. Отже, протягом 2013 року, загальні доходи Фонду склали 9 805 613 тис. грн. (0,68 % від ВВП) при цьому видатки становили 10 314 702 тис. грн. (0,71 % від ВВП) з них:

- 0,44 % на виплату допомоги з безробіття;
- 0,10% на заходи активної політики зайнятості;
- 0,09 % на утримання виконавчої дирекції Фонду.

Структура видатків Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття за 2013 рік наведена на рис. 2 [13].

Рис. 2. Структура видатків Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування в Україні на випадок безробіття за 2013 рік, %

Як видно з рис. 2, наявна суттєва диспропорція у фінансуванні активної та пасивної політики на ринку праці, з переважанням останньої. Оскільки, 80 % коштів матеріального забезпечення фонду (63 % загальних видатків фонду) спрямовується на допомогу з безробіття, при цьому на заходи активної політики зайнятості лише 19 %, з них: на професійну підготовку та перепідготовку 4,26 %; видача ваучерів громадянам старшим ніж 45 років 2,89%; профорієнтація 0,23 %. На нашу думку, такий відсотковий перерозподіл коштів є неефективним, оскільки основне завдання Фонду полягає не лише у фінансуванні страхових випадків, але і в попередженні та профілактиці їх настання.

Отже, недоліками фінансового механізму Фонду ЗДСС ВБ є:

- 1) проблема дефіциту коштів, це означає, що відсутні альтернативні джерела фінансування Фонду та обмежені можливості соціального страхування на випадок безробіття;
- 2) неефективний перерозподіл коштів, коли заходи активної політики зайнятості профінансовані на 0,01 % більше, ніж утримання дирекції Фонду;
- 3) наявна суттєва диспропорція у фінансуванні активної 19 % та пасивної політики 80 % на ринку праці, з суттєвим переважанням останньої.

Наведені показники означають, що Фондом ЗДСС ВБ здійснюється затратна, пасивна політика, яка погіршує стан соціального страхування на випадок безробіття та призводить до погіршення ситуації на ринку праці: зростання безробіття та відсутності жодної мотивації в пошуках роботи та стимулу роботодавців створювати нові робочі місця.

Отже, проаналізуємо більш детально проблеми ринку праці в Україні за 2013 р., які полягають у такому:

- *По-перше*, актуальною проблемою вітчизняного ринку праці залишається молодіжне безробіття. Найвищі показники молодіжного безробіття спостерігаються у віковій категорії від 15 до 24 років – 17,3 %, зазвичай, це громадяни з середньою 6,8 %, неповною вищою освітою 36,1 % та випускники ВНЗ 57,1 %. Також, варто зазначити, що такі проблеми виникають внаслідок низької кваліфікації молодих спеціалістів, відсутності досвіду роботи, непоінформованістю абітурієнтів щодо потреб ринку праці в спеціалістах певних категорій.

- *По-друге*, згідно з даними Державної служби зайнятості в 2013 році, понад 209 тис. осіб або 43% зареєстрованих безробітних були сільськими мешканцями. Село в Україні занепадає, скорочується кількість робочих місць, переважна кількість жителів сільської місцевості ведуть підсобне домогосподарство або переїжджають до міста в пошуках «кращої долі»;

- *По-третє*, проблема дефіцитності вакантних місць відображена в табл. 1. Всього безробітних 1,5 млн. осіб, з них зареєстровано 487,7 тис. осіб 32 %, при цьому підприємства можуть забезпечити роботою лише 10 % безробітних в Україні [14].

Так, у 2013 році допомогу з безробіття отримували 402 тис. осіб або 83 %, які мали статус безробітних. Відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття», сума виплат для застрахованих становила 936,64 грн. або 76 % від прожиткового мінімуму (далі ПМ), для незастрахованих 544 грн або 44,7 % від ПМ [6].

Таблиця 1. Попит та пропозиція робочої сили за 2013 р. [14]

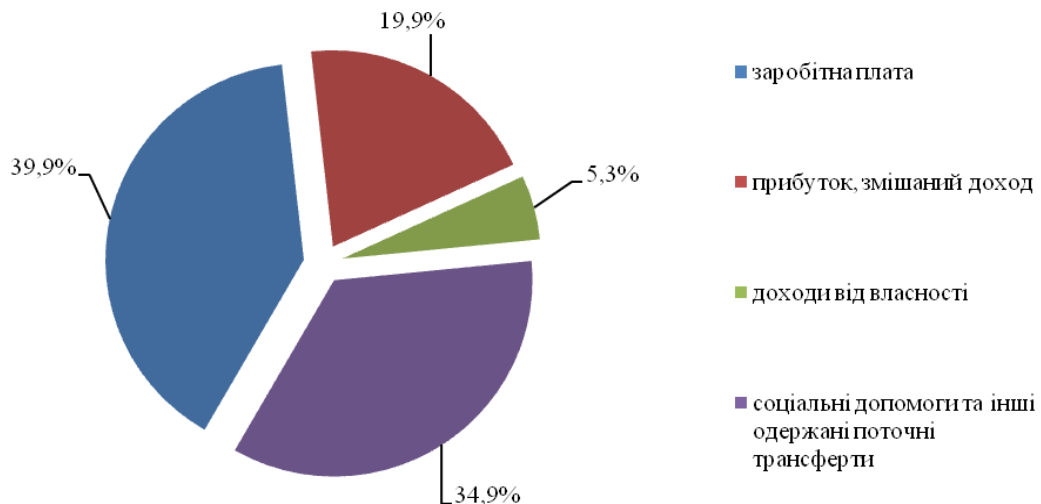
Зайняте населення, тис. осіб	Всього безробітних (за методологією МОП) тис. осіб	Кількість зареєстрованих безробітних, тис. осіб	Потреба підприємств у працівниках на заміщення вільних робочих місць (вакантних посад), тис. осіб	Навантаження незайнятого населення на 1 вільне робоче місце, (вакантну посаду), на кінець року
20 541,3	1 537 436	487,7 (32 %)	47,5	10

Отже, як видно з табл. 1, на ринку праці спостерігається диспропорція між попитом та пропозицією робочої сили так, на 1 вакантне місце претендує 10 осіб безробітних. Тобто уряд має вжити низку заходів зі стимулювання та залучення підприємств, установ, організацій до плідної співпраці з профспілками, Державним центром зайнятості та центрами на місцях зі збільшення кількості робочих місць, за рахунок державних асигнувань, преференцій, податкових знижок та податкових канікул.

- *По-четверте*, тіньовий сектор ринку праці. За даними експертів, в Україні близько 50% заробітної плати виплачується «у конвертах». Наявний масштаб тінізації ринку праці та наявність налагоджених механізмів легкого виведення у тінь заробітних плат негативно позначається на розмірах внесків працюючих до Пенсійного фонду (ПФУ) та фондів соціального страхування (ФСС).

Така ситуація зумовлена значним податковим тиском на платників податків. Навантаження на фонд оплати праці сьогодні складає 53,3 %, з них: 3,6 % сплачує найманий працівник, 34,7 % роботодавець та 15 відсотковий податок з доходу. Значній частині українських підприємців – 40% не під силу такі податкові виплати, що змушує останніх вдаватися до порушення законодавства [16].

Рівень оплати праці в Україні низький, мінімальна заробітна плата (далі ЗП) у 2013 році становила 1218 грн., середньомісячна 3265 грн., якщо розподілити працівників за рівнем оплати праці, то найбільша категорія – 30 % отримують ЗП у межах від 1500 до 2500 грн. У структурі доходів населення питома вага ЗП становить 40 %, рис. 3 [14].

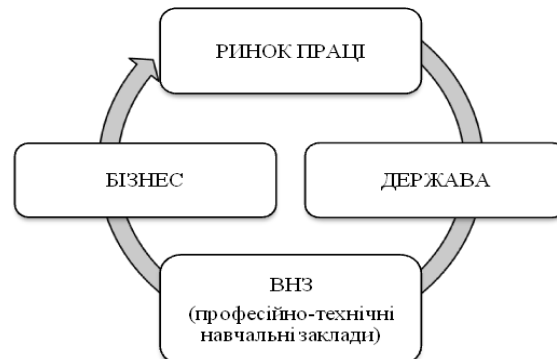

Рис. 3. Структура доходів населення за 2013 р.

Отже, отримуючи «тіньову зарплату» працівники позбавляють себе багатьох соціальних гарантій. Тому одним із пріоритетних напрямів державної політики на ринку праці має стати детінізація виплат заробітної плати.

Таким чином, враховуючи недоліки соціального страхування на випадок безробіття, рекомендовано певні кроки, які сприятимуть поліпшенню соціального страхування:

- Підвищити рівень соціального партнерства між навчальними закладами, представниками бізнесу та державою за допомогою механізму взаємодії освіти та ринку праці. Такі кроки дозволять не лише підвищити рівень працевлаштування молодих спеціалістів, але і узгодити попит та пропозицію на ринку праці, рис. 4.

Рис. 4. Механізм взаємодії освіти і ринку праці

- Надати перевагу в застосуванні активної політики на ринку праці з боку Фонду ЗДСС ВБ та Державної служби зайнятості. Одним із таких заходів є залучення молодих працівників до роботи в сільській місцевості з правом отримання житла на період роботи та одноразової допомоги у десятикратному розмірі мінімальної заробітної плати.

- Розвивати нові механізми стимулювання зайнятості:

1) надаючи фінансову допомогу роботодавцям, на створення робочих місць для безробітних інвалідів;

2) залучати роботодавців, які створюють нові робочі місця для зареєстрованих безробітних, використовуючи при цьому податкові пільги, компенсації сум ЄСВ, податкові канікули, дотації;

3) виплачувати щорічні субсидії для збереження рівня зайнятості на підприємствах малого та середнього бізнесу.

- Створити спеціальний урядовий фонд, який буде діяти з метою розширення обсягів кредитування українськими банками малого та середнього бізнесу, що дозволить збільшити кількість робочих місць та працевлаштувати безробітних громадян;

- Для підприємців, які є добросовісними платниками податків, протягом декількох років та такими, що збільшують кількість штатних працівників, надавати ваучери на безкоштовне проходження стажування за кордоном.

На нашу думку, з метою оптимізації фінансового механізму соціального страхування варто вжити низку заходів з детінізації заробітної плати за допомогою:

- зменшення навантаження на фонд оплати праці з 53,3 % до 25–30 %;
- перерозподілу розмірів страхових внесків між працюючим та роботодавцем, у співвідношенні 50 на 50;
- посилення відповідальності за ухилення від сплати податків, страхових внесків та поліпшення адміністрування податків.

Висновки. Україна – окрема, незалежна, суверенна держава, яка на правельному шляху до економічного та соціального зростання. В результаті проведеного дослідження виявлено, що соціальне страхування на випадок безробіття має певні недоліки: дефіцит фінансових ресурсів, податкове навантаження на фонд оплати праці, як результат тінізація ринку праці, молодіжне безробіття та інше. Отже, запропоновано:

- надати перевагу в здійсненні активної політики зайнятості Фондом загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття;
- з метою мінімізації молодіжного безробіття доцільно застосувати механізм взаємодії освіти та ринку праці;
- вжити заходів із детінізації заробітної плати, що дасть можливість мінімізувати виплати заробітної плати в «конвертах» та зменшить податковий тиск на платників податків, цим самим збільшивши надходження коштів до фондів ЗДСС.

Література

1. Beveridge W. Full Employment in a Free Society. – London, 1944.
2. Вигдорчик Н. А. Социальное страхование в общедоступном изложении [Текст]. Вопросы труда. [Электронный ресурс]. – М., 1927. – 191 с.
3. Внукова Н. М. Соціальне страхування [Текст]: навч. посіб. / Н. М. Внукова, Н. В. Кузьмич. – К. : Кондор, 2006. – 352 с. – ISBN: 97889666364478990.
4. Грішнова О. А. Економіка праці та соціально–трудова відносини [Текст]: підручник / О. А. Грішнова. – К.: Знання, 2004. – 535 с.
5. Закон України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування», від 08.07.2010 № 2464–VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2464-17>.
6. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття», від 02.03.2000 № 1533–III. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1533-14>.
7. Кейнс, Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег [Текст] / Д. Кейнс [пер. с англ.] проф. Любимовой Н. Н. – М. : Гелиос АРВ, 2012. – 352 с.
8. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96–ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
9. Кропельницька С. О. Соціальне страхування [Текст]: навчальний посібник / С. О. Кропельницька, Т. В. Солоджук [Вид. 2–ге. перероб. та доп.] – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 336 с. – ISBN: 978-617-673-203-7.
10. Мальтус Т. Р. Досвід про закон народонаселення [Текст] / Т. Мальтус, [перевод с англ.] Солдатенкова К. Т. – М., 1895. – 321 с.
11. Наказ Міністерства доходів і зборів України «Про затвердження Інструкції про порядок нарахування і сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування», від 09.09.2013 р. № 445. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1622-13/page>.
12. Осадець С. С. Страхування [Текст]: Підручник / Керівник ав. колективу і наук. ред. С. С. Осадець [Вид. 2–ге, перероб. і доп.] – К.: КНЕУ, 2002. – 599 с.
13. Офіційний веб–сайт виконавчої Дирекції Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dcz.gov.ua/control/uk/doccatalog/list>.

14. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
15. Плиса В. Й. Страхування [Текст]: підручник / В.Й. Плиса. – К. : Каравела, 2010. – 472 с.
16. Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрями подолання: аналіт. доп. / Т. А. Тищук, Ю. М. Харазішвілі, О. В. Іванов; за заг. ред. Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2011. – 96 с.
17. Ярошенко І. С. Право соціального забезпечення [Текст]: Навч. посіб. – К. : КНЕУ, 2005. – 232 с.

References

1. Beveridge W. Full Employment in a Free Society. – London, 1944.
2. Vıgdorchik N.A. Social`noe strakhovanie v obschedostupnom izlozhenii [Tekst]: Voprosy truda. [Elektronnyj resurs]. – M., 1927. – 191 s.
3. Vnukova N. M. Socialne strahuvannya [Tekst] : navch. posib. / N. M. Vnukova, N. V. Kuzmich. – K. : Kondor, 2006. – 352 s. – ISBN: 97889666364478990.
4. Grishnova O. A. Ekonomika praci ta socialno-trudovi vidnosini [Tekst]: pidruchnik / O. A. Grishnova. – K.: Znannya, 2004. – 535 s.
5. Zakon Ukraїni «Pro zbir ta oblik edinogo vnesku na zagalnoobovyazkove derzhavne socialne strahuvannya», vid 08.07.2010 № 2464–VI [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2464-17>.
6. Zakon Ukraїni «Pro zagalnoobovyazkove derzhavne socialne strahuvannya na vipadok bezrobittya», vid 02.03.2000 № 1533–III. [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1533-14>.
7. John Keynes. The General Theory of Employment, Interest and Money [Text] / Keynes translate [from English.] prof. N. Liubimova. – M. : Helios, 2012. – 352 s.
8. Konstituciya Ukraїni vid 28.06.1996 № 254k/96–VR [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr>.
9. Kropel`nicz`ka S. O. Social`ne strakhuvannya [Tekst]: navchalnij posibnik / S. O. Kropel`nicz`ka, T. V. Solodzhuk [Vid. 2–ge. pererob. ta dop.] – K. : Centr uchbovoї literaturi`, 2013. – 336 s. – ISBN: 978-617-673-203-7.
10. Thomas Malthus. An Essay on the Principle of Population [Text] / Malthus translate [from English.]. Katerina Soldatenkova. – M., 1895. – 321 s.
11. Nakaz Ministerstva dohodiv i zboriv Ukraїni «Pro zatverdzhennya Instrukcii pro porjadok narahuvannya i splati edinogo vnesku na zagalnoobovyazkove derzhavne socialne strahuvannya», vid 09.09.2013 r. № 445. [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1622-13/page>.
12. Osadec S. S. Strahuvannya [Tekst]: Pidruchnik / Kerivnik av. kolektivu i nauk. red. S. S. Osadec [Vid. 2–ge. pererob. i dop.] – K.: KNEU, 2002.– 599 s.
13. Oficijnij veb-sajt vikonavchoї Direkcii Fondu zagalnoobovyazkovogo derzhavnogo socialnogo strahuvannya Ukraini na vipadok bezrobittya [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.dcz.gov.ua/control/uk/doccatalog/list>.
14. Oficijnij veb-sajt Derzhavnoї sluzhbi statistiki Ukraїni [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
15. Plisa V. J., Strahuvannya [Tekst]: pidruchnik / V. J. Plisa. – K., 2010. – 472 s.
16. Tinova ekonomika v Ukraїni: mashtabi ta napryamu podolannya: analitychni dop. / T. A. Tischuk, J. M. Harazishvili, O. V. Ivanov; za zag. red. Ya. A. Zalila. – K. : NISD, 2011. – 96 s.
17. Yaroshenko I. S. Pravo social`nogo zabezpechennya [Tekst]: Navch. posib. – K.: KNEU, 2005. – 232 s.

*Серватинська Інна Миколаївна,
Аспірантка кафедри фінансів
Черкаського державного технологічного університету*

Стаття надійшла до редакції 25.03.2014

УДК 336.7(043)

Анна Шевченко

Anna Shevchenko

**МОДЕЛЬ ІЄРАРХІЇ ФАКТОРІВ ВПЛИВУ НА РОЗВИТОК
ДОВІРЧОГО УПРАВЛІННЯ АКТИВАМИ****HIERARCHY MODEL OF FACTORS AFFECTING
THE DEVELOPMENT OF TRUST MANAGEMENT ASSETS**

У статті розкрито суть побудови моделі ієрархії факторів впливу на довірче управління фінансовими активами за допомогою математичних прийомів, побудови бінарної та матриці залежності, що дало змогу через цикл ітерацій виявити фактори найбільшого впливу, що стримують розвиток ринку. Встановлено, що вагомою проблемою функціонування ринку довірчого управління залишається питання регулювання та контролю діяльності його учасників. Виявлено, що однією із обов'язкових умов ефективного довірчого управління фінансовими активами є пошук можливостей гарантувати інвесторам повернення їх вкладень у разі повної або часткової втрати активів у результаті неефективного їх управління.

Ключові слова: фінансові активи, теорія графів, фактори впливу, довірче управління активами, загрози, модель ієрархії впливу факторів.

The article presents the essence of constructing the hierarchy model of factors influencing trust management of financial assets, using mathematical techniques, the construction of binary and matrix dependence, which made it possible through a series of iterations to identify the factors most influence, hindering market development. It was established that a significant problem of functioning market trust management is the regulation and control of its members. It has been found that one of the mandatory conditions of effective trust management of financial assets is finding opportunities to guarantee investors a return of their investment in the event of total or partial loss of assets as a result of ineffective management.

Key words: financial assets, graph theory, influence, asset management, threat model hierarchy of influence factors.

Постановка проблеми. Діяльність з управління активами перспективний для України напрям, проте загальне погіршення інвестиційного клімату в країні, відсутність чітких і стабільних законодавчих норм, дефіцит надійних фінансових інструментів, нерівні умови оподаткування доходів інвестиційних фондів і банківських депозитів зумовлюють нестабільність ринку та зменшення обсягів залучених активів. Виявлення факторів найбільшого впливу на ринок довірчих послуг, дозволить зосередитись на цих проблемах та виробити ефективну політику для подальшого розвитку колективних та індивідуальних довірчих послуг.

Розроблення моделі ієрархії факторів, крім упорядкування за важливістю впливу на процес, надає можливість удосконалити інформаційно-аналітичне забезпечення оцінки якості довірчого управління активами на вітчизняному фінансовому ринку та здійснити подальший поділ факторів на підпорядковані (внутрішні) компоненти для виявлення послаблення чи посилення дії домінуючого фактора.

Аналіз останніх джерел досліджень і публікацій. У процесі дослідження факторів впливу та застосування методу ієрархій використано підходи, що відображені в роботах А. М. Штангрета [1], А.В. Мамонової, Т. В. Бугай [2], А. М. Зинича, В. М. Сеньківського [3]. Довірче управління активами досліджували В. М. Рудой, О. А. Слободян, В. Я. Швець, Г. В. Соломіна.

Постановка завдання. Для виявлення факторів впливу на довірче управління необхідно виокремити достатньо повну множину узагальнених критеріїв, дотичних до фінансового ринку, інвестиційних операцій та довірчого управління зокрема. Варто побудувати граф взаємозв'язків між компонентами впливу та з використанням методу ієрархій одержати багаторівневу ієрархічну модель пріоритетного впливу критеріїв на процес довірчого управління активами.

Важливо визначити підмножину критеріїв, яка б достатньо повно відображала процес довірчого управління з можливістю адекватної оцінки впливу його складових компонентів.

Аналіз компонентів за ступенем впливу на кінцевий результат забезпечить їх групування та об'єднання для виокремлення узагальнених критеріїв та побудови моделі ієрархії впливу факторів на розвиток довірчого управління як кінцевого результату дослідження [4], [5].

Виклад основного матеріалу дослідження. Здійснене ґрунтовне дослідження функціонування ринку фінансових послуг дозволило визначити перелік факторів впливу, що стримують його розвиток:

- обмежена кількість інструментів для побудови ефективної стратегії управління;
- фрагментарність та низька ліквідність біржового ринку цінних паперів в Україні, домінування неорганізованої торгівлі фінансовими інструментами;
- криза довіри з боку індивідуальних інвесторів до можливостей колективного інвестування;
- домінування у вітчизняній економіці фінансово–промислових груп, надмірна «тінізація» економічних відносин [4];
- дефіцит ліквідних інструментів, що емітовані державою та органами місцевого самоврядування;
- проблеми в процесі інвестування активів інституціональних інвесторів на ринку акцій.

Розроблення моделі ієрархії факторів, яка, крім упорядкування за важливістю впливу на процес, уможливила б подальший поділ їх на підпорядковані (внутрішні) компоненти для виявлення послаблення чи посилення дії спричиняючого фактора, вимагає виявлення максимально повної множини узагальнених факторів, встановлення експертних оцінок взаємозв'язків і взаємовпливів у вибраному інформаційному середовищі [1]. Для наочності математичне позначення фактора доповнимо його мнемонічною назвою (табл. 1).

Таблиця 1. Мнемонічні назви факторів впливу на довірче управління в Україні*

1	F1	Державне регулювання та контроль ринку довірчого управління фінансовими активами	ДРК
2	F2	Законодавче підґрунтя послуг довірчого управління	ЗП
3	F3	Кількість суб'єктів господарювання, що надають послуги з довірчого управління фінансовими активами	КСГ
4	F4	Доступні напрями інвестування переданих в управління фінансових активів	ДНІ
5	F5	Пропозиція послуг індивідуального довірчого управління	ПІДУ
6	F6	Обсяг активів ринку довірчого управління	ОА
7	F7	Фінансова грамотність населення	ФГН
8	F8	Якість довірчого управління фінансовими активами	ЯДУ
9	F9	Рівень розвитку інфраструктури фінансового ринку	РРІ
10	F10	Прибутковість послуг довірчого управління фінансовими активами	ПДУ
11	F11	Диверсифікація стратегій довірчого управління фінансовими активами	ДСДУ
12	F12	Транспарентність суб'єктів господарювання, що надають послуги з довірчого управління фінансовими активами	ТСГ
13	F13	Рівень ризиків економічної діяльності суб'єктів господарювання	РР
14	F14	Структура інвестиційних портфелів суб'єктів господарювання, що надають послуги з довірчого управління фінансовими активами	СП
15	F15	Доступність альтернативних довірчому управлінню активами фінансових послуг	ДАП
16	F16	Рівень доходів населення та рентабельність діяльності суб'єктів господарювання	РД
17	F17	Гарантії повернення переданих в довірче управління фінансових активів їх власникам	ГПА
18	F18	Рівень витрат довірителя при передачі активів в довірче управління	РВД

* власна авторська розробка

Сукупність факторів впливу становить деяку множину $F = \{f_1, f_2, \dots, f_n\}$. З цієї сукупності виберемо підмножину $F_1 \in F_2$ найсуттєвіших факторів. Підмножину факторів F_1 та можливі взаємозв'язки між ними подамо у вигляді орієнтованого графа (рис. 1), у вершинах якого розміщено елементи підмножини F_1 , дуги з'єднують суміжні пари вершин (f_i, f_j) , для котрих визначено зв'язок. Він вказує на певну залежність одного фактора (початок стрілки) від іншого (кінець стрілки). Наприклад, кількість суб'єктів господарювання, що надають послуги з довірчого управління фінансовими активами (КСГ) залежить від законодавчого підґрунтя